

Ničení agenturně-operativní agendy v rámci Vojenské kontrarozvědky po 17. listopadu 1989

► Daniel Běloušek

Vznik a organizační začlenění VKR

Vojenská kontrarozvědka (VKR) vznikla na základě obranného zpravodajství (OBZ) vytvořeného ještě za druhé světové války v lednu 1945 v rámci československých jednotek v Sovětském svazu. V letech 1945 až 1951 působila VKR v rámci ministerstva národní obrany (MNO). V roce 1951 došlo k jejímu začlenění pod nově vzniklé ministerstvo národní bezpečnosti (MNB). Po zániku MNB v roce 1953 byla Vojenská kontrarozvědka převedena k Hlavní správě VKR (HS VKR) pod ministerstvo vnitra; stává se tak součástí Státní bezpečnosti (StB) pod označením **VI. správa MV**. Dne 1. ledna 1963 byla HS VKR přejmenovaná na Správu vojenské kontrarozvědky. O rok později, 1. března 1964, byla v rámci reorganizace VI. správa přecíslována na **III. správu MV**. V organizační struktuře MV byla takto VKR zařazena až do roku 1990. Jako součást StB byl od března 1966 používán pro VKR i název III. správa HS StB.¹

Na rozdíl od ostatních operativních součástí StB vycházela struktura VKR z organizace armády, a nikoli státní správy. Pod řízením ministerstva vnitra prošla VKR postupnou stabilizací a dosáhla rozmachu své činnosti. Pro ilustraci lze uvést, že zatímco v období velkých represí na počátku padesátých let 20. století tvořilo její agenturní síť kolem 600 osob, na počátku let šedesátých to bylo již zhruba 8000 tajných spolupracovníků (TS), na konci osmdesátých let pak klesl počet na přibližně 4000 tajných spolupracovníků.

Činnost VKR probíhala v rovině informační a vyhledávací (ochrana nositelů státního tajemství, odhalování nepřátelské propagandy, odhalování příprav zběhnutí vojáků apod.), ale také v rovině represivní. VKR byla k plnění svých úkolů oprávněna zatýkat podezřelé osoby a vést jejich vyšetřování.

1 POVOLNÝ, Daniel: *Organizační vývoj Vojenské kontrarozvědky v letech 1945 až 1990*. Vojenský historický ústav, Praha 2009, s. 51.

Struktura VKR v roce 1989²

Náčelník HS VKR resp. III. správy MV
 1. zástupce náčelníka správy
 Zástupce náčelníka správy
 Organizačně operační odbor
 Inspekce náčelníka
 Kádrový odbor
 Organizačně mobilizační oddělení
 Analyticko-informační a plánovací odbor (AIPO)
 I. odbor – pro FMNO a GŠ ČSLA
 II. odbor – pro řízení a koordinaci
 III. odbor – pro ofenzivně zpravodajskou práci
 IV. odbor – vyšetřování StB ve VKR
 V. odbor – pro určené útvary, ústavy a zařízení ČSLA

Podřízené útvary:

Správa VKR ZVO
 Odbor VKR 10. letecké armády
 Odbor VKR Velitelství PVOS a VVO
 Odbor VKR HS PS a OSH
 Určená oddělení a referáty VKR

Z hlediska tématu našeho příspěvku byl klíčovým Analyticko-informační a plánovací odbor (AIPO), který měl na starosti vedení a správu svazkové agendy. Někdy se lze setkat rovněž s termínem SEO (Statisticko-evidenční oddělení) AIPO (Analyticko-informačního a plánovacího odboru).

Posledním náčelníkem HS VKR, který měl z titulu své funkce na starosti i realizaci skartačního procesu na podzim roku 1989, byl generálmajor Ing. Josef Červášek.



Fotografie, která je součástí osobní evidenční karty gen. Josefa Červáška, pochází z roku 1989. (ABS)

- Narozen 8. března 1937 v Tochovicích.
- V září 1959 přijat za důstojníka z povolání.

2 Cit. podle <http://www.vzcr.cz/Kapitolavkr/126.aspx>. Srv. POVOLNÝ, Daniel: *Organizační vývoj Vojenské kontrarozvědky*, s. 84–85.

- V šedesátých letech vystudoval VAAZ Brno, v sedmdesátých letech absolvoval Vojenskou akademii GŠ ozbrojených sil SSSR.
- V letech 1968 až 1986 vykonával různé funkce na zpravodajských odděleních nižších velitelských stupňů, včetně náčelníka Zpravodajské správy ZVO Tábor.
- V letech 1986–1987 zástupcem náčelníka ZSGŠ.
- Od 1. září 1989 až do 30. června 1990 byl náčelníkem HS VKR.
- Od 18. listopadu 1990 do 27. listopadu 1991 působil v KLDŘ jako vedoucí československé delegace v tzv. Dozorčí komisi neutrálních států.
- 31. července 1992 byl generál Josef Červášek propuštěn do zálohy.

Skartace v období listopad–prosinec 1989

Skartace v období listopad–prosinec 1989 probíhaly ve třech hlavních etapách:

V první etapě do 1. prosince 1989 probíhalo ničení materiálu divoce, bez jakéhokoliv oprávnění.

Druhou etapu lze vymezit na základě dvou pokynů I. NMV Alojze Lorence z 1. prosince a 8. prosince 1989.

Třetí fáze probíhala od 8. prosince 1989, kdy byl v odpoledních hodinách rozeslán třetí Lorencův pokyn zakazující ničení veškerých materiálů z produkce ministerstva vnitra. Pokud v některých složkách ke skartacím docházelo i po tomto datu, dělo se tak v rozporu s tímto oficiálním nařízením.³

Reakce náčelníka HS VKR na pokyny I. NMV Alojze Lorence

Dne 4. prosince 1989 vydal náčelník HS VKR Červášek pokyn k vyřídění operativních svazků. Materiály mající vztah k operativní a státobezpečnostní situaci měly být až na výjimky zničeny. Nařídil rovněž znečitelnění některých ustanovení ve směrnících o vedení svazkové agendy a pozastavil činnost SEO AIPO. Tento pokyn náčelníka HS VKR pod č. j. 0036/01-89 byl komisionálně zničen 11. prosince 1989.

O dva dny později, 6. prosince 1989, vydal náčelník AIPO HS VKR z Červáškova rozkazu nařízení, aby byly mimo jiné skartovány tyto dokumenty:

- Vybraná čísla *Sborníku zkušeností a informací VKR*.
- Přednášky „Kontrarozvědná ochrana ozbrojených sil ČSSR před ideologickou diverzí protivníka. Boj orgánů VKR proti ideologické diverzi v ozbrojených silách ČSSR“.
- Dokument „Pokyn ke kontrarozvědnému rozpracování nezávislého mírového sdružení a opatření VKR k akcím vnitřního nepřítelů ve druhé polovině roku 1989“.

3 Podrobnosti k tématu srv. ŽÁČEK, Pavel: „Můžou přijít, jsme hotovi“. Památ národa, Bratislava, 2004. Cit. dle <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/clanky/lorencova-skartace.pdf>.

Dne 8. prosince 1989 odpoledne vydal I. NMV Alois Lorenc nový pokyn, č. j. NZ-00134/89, který nahrazoval č. j. NZ-00671/89. Zároveň s vydáním pokynu nařídil skartaci nařízení z 1. prosince 1989, a to údajně proto, aby podřízené složky měly jednoznačný návod, kterým se budou řídit. Ve skutečnosti se však tento nový pokyn lišil od předchozího pouze tím, že neobsahoval tzv. generální formuli o nutnosti zničit materiály kompromitujícího charakteru, vzhledem k současnému politickému uspořádání.⁴

V reakci na tento pokyn zrušil téhož dne náčelník HS VKR nařízení č. j. 0036/01-89 ze 4. prosince 1989 a vydal nové nařízení pod č. j. 0037/01-89⁵. V jeho rámci pak byly s okamžitou platností zrušeny následující rozkazy:

a/ Rozkaz náčelníka HS VKR číslo 007/1983 – „Pokyny ke zkvalitňování forem a metod používaných VKR pro získávání a zvyšování účasti vojenské veřejnosti na realizaci bezpečnostní politiky KSČ a socialistického státu“.

b/ Rozkaz náčelníka HS VKR číslo 0019/1985 – „Zabezpečení úkolu na úseku nepřátelské činnosti církví a náboženských sekt“.

c/ Rozkaz náčelníka HS VKR číslo 0032/1985 – Zabezpečení celostátního projektu PAVOUK při kontrarozvědné ochraně bojeschopnosti ozbrojených sil ČSSR.

d/ Příloha číslo 2 k Rozkazu náčelníka HS VKR číslo 0029/1983 – „Směrnice ke zpracování výstupních informací HS VKR“.

e/ „Výpis ze směrnice k vedení evidencí pasů a víz FMV“ – přiloženo k Rozkazu ministra vnitra ČSSR číslo 4/78, č. j. 03447/181-79.

f/ „Změny ve využívání evidence cest československých občanů do nesocialistických států“ – přiloženo k Rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 4/78, č. j. 0217/17-80.

Náčelník HS VKR zároveň s okamžitou platností až do odvolání zrušil jakoukoli další registraci nových svazků a spisů ve smyslu směrnice A-oper-II-1.⁶ Zároveň pozastavil odevzdávání agenturně-operativních materiálů do archivu SEO AIPO a vyžadování zápůjček z tohoto archivu. Dále v souladu s Lorencovým pokynem zakázal vyřídování a ničení všech písemností vzniklých v oboru písemností Federálního ministerstva vnitra (FMV) s odůvodněním, že by toho mohlo být využito proti FMV. Tento zákaz platil do odvolání.

Dne 12. ledna 1990 vydal náčelník HS VKR nařízení k provedení fyzické kontroly úplnosti počtu svazků a spisů, včetně jejich náležitostí. Zároveň zakázal jakkoliv obnovovat ztracené nebo zničené svazky a spisy. V nařízení se objevil požadavek, aby výsledek prověrky s uvedením konkrétních zjištěných nedostatků, k nimž byly řazeny ztráty a zničené svazky či spisy, byl zaslán do 22. ledna 1990. V nařízení se rovněž objevila hrozba kázeňských sankcí, pokud budou po provedené kontrole zjištěny závažné nedostatky.⁷

4 Podrobnosti k tématu srv. ŽÁČEK, Pavel: „*Můžou přijít, jsme hotovi*“. Cit. dle <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/clanky/lorencova-skartace.pdf>.

5 ABS, f. HS VKR, Deníky spisů, kr. 6.

6 Šlo o „Směrnici pro evidenci, statistiku a administrativu při kontrarozvědné činnosti“, která byla vydaná Rozkazem ministra vnitra ČSSR č. 4 z 25. 1. 1978.

7 ABS, f. HS VKR, Deníky spisů, kr. č. 6.

Kontrola skartovaných materiálů – ukázky z hlášení jednotlivých útvarů VKR⁸

Příloha 1

HLAVNÍ SPRÁVA
VOJENSKÉ KONTRARozVĚDKY 0014 008

Přísně tajné

SBĚRAČ

Věc: Kontrola SKR a spisů - hlášení

Poznámka: _____

HLAVNÍ SPRÁVA
VOJENSKÉ KONTRARozVĚDKY

Došlo 23. I. 1990

č.j. 0014/17-90 listy 1/20

HLAVNÍ SPRÁVA
VOJENSKÉ KONTRARozVĚDKY

Došlo 21. V. 1990

č.j. 0014/181 listy 2/20

Skartovat: V

Ukládací znak V

*z materiálů poručene fotokopie
dně 6.12.90 sdělení KVP pod
č.j. 00112/01-90*
gdr. Kuntz

8 Všechny ukázky ABS.

(6)

NAPD
[Signature]

Prisne tajne
c.j.: 0034/2-90

nacelnik
h s v k r
p r a h a

Pořadové číslo 60
Přijato dne 22. ledna 1990 hod. 13:50
Zpracováno dne 22. ledna 1990 hod. 13:50

vec: vysledek fyzicke kontroly uplnosti poctu svazku, spisu a jejich nalezitosti - p r e d l o z e n i .

na zaklade vaseho nazizeni c.j. 008/17-90 ze dne 12.1.1990 predkladam vysledek fyzicke kontroly uplnosti poctu svazku, spisu a jejich nalezitosti, kterou provedli osobne nacelnici podrizenych ovkr.

1. odb. svkr zvo

Kontrolou materialu provedla vase inspekce ve dnech 15. - 16. 1.1990, proto k jejimu vysledku nedokladuji, pokud jde o financni casti svazku agentury v ramci odboru, jsou tyto uplne.

3. odb. svkr zvo

az na vyjimku nebyly v ramci odboru zjistyeny nedostatky. u pb "zuzana", r.c. 026852 (ovkr vs praha) byl skartovan obsah svazku vzhledem k tomu, ze se jedna o agitacni stredisko a drzitelem pb byl angazovany clen narodni fronty.

odbor vkr 1. armady

u rvkr 104. msp (ovkr 19. msd) v dusledku nezkusenosti mjr.ing. totha igora (ve vkr od roku 1987) doslo ke zniceni svazku ts krome slihu ke spolupraci a z desek skl.c. 712 byla odstribnuta cast obsahujici jmeno a prijmeni, foto, bydliste a rodne cislo.
u ovkr 20. msd byl ve 3 pripadech omylem znicen navrh na zavedeni objektoveho svazku (skartaci a vytridovani pisemnosti provadel jiny op, nez op kmenovy).

odbor vkr 4. armady

u dvou agentu v ramci odboru (1.odd. a ovkr 15. msd) byly na zaklade jejich zadosti skartovany slihy o spolupraci.
u 22 agentu a 13 duverniku vkr u ovkr 15. msd byly skartovany jejich lustracni listy.
u 69 agentu u ovkr 9. td byly skartovany jejich lustracni listy a 3 duverniku vkr byla skartovana veskera jejich dokumentace a ponechany pouze desky.

Příloha 3

77

prísne tajne
pilne
CJ.: 008066/90

Pořadové číslo
Přijato dne 24. ledna 1990 hod. 1405
Zpracováno dne hod. 1415

hlavní správa vkr
aipo
p r a h a

vec: nedostatky v úplnosti počtu svazku a spisu a jejich
naležitosti - hlášení.

v návaznosti na hlášení vam zaslane cj. 008055/90 dne 22.ledna
1990 uvádím dle vašeho ústního požadavku tyto doplňující údaje:

oddelení pro stab a přímo podřízené utvary:

u tohoto oddelení nedošlo ke zničení zadných materialu.

ovkr 1.sld:

u tohoto oddelení bylo zničeno celkem u:

- 28 ts - návrh na získání
- 1 ts - slib
- 7 ts - doplnky memorand

konkrétně viz. příloha od ovkr 1.sld.

ovkr 34.sbold:

došlo ke zrušení návrhu na získání a memoranda u ts "jindřich",
reg.c. 6560. po přehodnocení možnosti jeho dalšího využití bylo
rozhodnuto spolupraci s tímto ts ukončit. materialy byly odeslány
do archivu dne 19.1.1990 pod cj. 005007/2.

ovkr vvlis snp :

u ts "michal", reg.c. 07705 - před ts na jeho žádost je zničen
slib a ukončena spolupráce. materialy byly odeslány do archivu dne
23.1.1990 pod cj. 0011/10-90.

nacelnik odboru vkr 10.la
pplk.judr.jaroslav j a r k a /55+++

HLAVNÍ SPRÁVA
VOJENSKÉ HISTORIOGRAFIE
Došlo 24. 1. 1990
listy 1/1

- 2 -

příloha k c.j. 008066/90

1) návrh na získání

ivoš - 016727
božena - 037087
zuzana - 011951
botanik - 011667
dana - 024789 + slib na žádost ts
milena - 85675
praha - 66395
karolina - 035909
směkal - 010920 + návrh na dův.
iveta - 037192
petr - 035202
volha - 65590
tucí - 075568
marcel - 016113
věra - 84870
dan - 030856
marek - 06474
otava - 67205
lenka - 032681
michal - 036083
alena - 04309 (návrh na rezidenta)
don - 02897
iveta - 027640
morava - 023407
miša - 030855
fero - 033210
moravec - 034668
robert - 036826 + návrh na dův. + lustr. list (omylem)

2) slib

bela - 021804 na žádost ts

3) vyhodnocení spolupráce za minulé období byly zrušeny u všech

ts na okr.

4) doplňky memorand

volha - 65590
tucí - 07568
hynek - 66647
david - 012257
karel - 07557
chyba - 83183
marcel - 016113

Výsledky administrativní kontroly skartovaných materiálů

Administrativní kontrola z ledna 1990 ukázala, že skartace probíhala u různých součástí VKR s odlišnou intenzitou. Rovněž úroveň pečlivosti, s jakou byla jednotlivá hlášení pro náčelníka HS VKR zpracována, je rozdílná. Některé útvary nahlásily, že nedošlo ke zničení žádných materiálů, nebo ve své zprávě podrobně vysvětlily zničení několika jednotlivostí, a to často s poukazem na chybně zvolený administrativní postup. Jiné složky VKR neváhaly přiznat značný rozsah zničených materiálů a ke svému hlášení přiložily seznamy materiálů, jichž se skartace dotkla.

Materiály nebyly v souladu s příslušnými předpisy zpravidla ničeny jako celek, ale z archivovaných i živých (rozpracovaných) svazků byly vyskartovány jejich vybrané části. Největší objem skartovaných archiválií se týkal rozpracovaných svazků, z nichž byly vyjímány určité typy dokumentů. Šlo o návrhy na získání tajných spolupracovníků, závazky k agenturní spolupráci, vyhodnocení spolupráce, prohlášení mlčenlivosti, záznamy ze schůzek, zprávy o ukončení spolupráce apod.

Významným faktorem zůstává, že v rámci Vojenské kontrarozvědky byly z velké většiny zachovány evidenční pomůcky, jako jsou registrační protokoly, deníky spisů náčelníka HS VKR a náčelníka SEO AIPO, které umožňují rekonstruovat administrativní tok nařízení vy-mezujících podobu skartačního procesu.

Je zřejmé, že jedním z výsledků administrativní kontroly z ledna 1990 bylo zjištění o „*přetrvávajících nedostacích v oblasti vedení agenturně-operativní agendy*“. V únoru 1990 proto nechal náčelník HS VKR všem podřízeným složkám rozeslat přednášku náčelníka AIPO VKR pplk. Milana Švarce, která obsahovala pokyny, jak nedostatky odstraňovat. Řešení spočívalo v pečlivém dodržování platné směrnice A-oper-II-1 z roku 1978.⁹

Záznamní listy VKR

Hovoříme-li o struktuře informační produkce VKR, je nutno upozornit na specifický prvek, jímž se činnost VKR lišila od ostatních složek StB, a to je existence záznamních listů prověřovaných osob k určení pro styk se státním tajemstvím. V prosinci 2008 bylo Vojenským zpravodajstvím (VZ) předáno Archivu bezpečnostních složek (ABS) kolem osmdesáti tisíc záznamních listů. Obecně se tyto materiály týkaly všech osob, vojáků z povolání i občanských zaměstnanců, kteří k výkonu své činnosti potřebovali osvědčení z hlediska své bezpečnostní způsobilosti. Informační hodnota záznamních listů se liší; zpravidla obsahují vyjádření VKR pro styk se státním tajemstvím a lustrační přílohy. V některých případech však byly do těchto složek vkládány i významné prověřkové materiály – jako agenturní záznamy, informace o provedených preventivně-výchovných opatřeních (PVO), poznatky o formě

9 ABS, f. HS VKR, Deníky spisů, kr. č. 6, č. j. 0027/03-90.

spolupráce jednotlivých osob se zpravodajskými službami komunistického Československa, služebně-politická charakteristika zájmových osob apod. V tomto směru představují záznamní listy VKR významný informační zdroj a v praxi jsou využívány jak pro potřeby badatelské veřejnosti, tak pro potřeby státních institucí.

Skartace po únoru 1990

Skartace materiálů probíhala i po únoru 1990; ve srovnání s koncem roku 1989 však nešlo již o masovou akci. Dokumenty byly ničeny selektivně, často dokonce na základě žádosti jednotlivých tajných spolupracovníků, což byl určitý fenomén, který se objevil i v rámci hlášení z administrativní kontroly skartovaných materiálů z ledna 1990.

Dovolte mi uvést jeden ilustrativní příklad. Týká se vojáka z povolání, který byl v roce 1975 získán ke spolupráci s VKR v kategorii A (agent). Zároveň se tento člověk stal příslušníkem Zpravodajské správy Generálního štábu (ZSGŠ) a v osmdesátých letech působil služebně (mimo jiné) při úřadu vojenského leteckého přidělence v Londýně jako šifrový důstojník. Ke spolupráci s VKR přistupoval aktivně a iniciativně, předával využitelné informace z prostředí ZSGŠ a za svou činnost byl několikrát finančně odměněn. Začátkem roku 1990 požádal Vojenskou kontrarozvědku o ukončení spolupráce a projevil obavy z jejího možného zveřejnění. Na základě této své žádosti byl pozván na HS VKR, kde byl jeho slib, složky vlastnoručních zpráv a korespondence za jeho osobní přítomnosti zničeny. Jak vidno, VKR byla ještě v roce 1990 ochotna poskytnout lidem, kteří jí mnoho let věrně sloužili, takovéto nestandardní, resp. nadstandardní služby. (Alespoň, že o této skartaci vedli – v rámci příslušného svazku – evidenci v souladu s platnou metodikou...)

Zánik VKR

Na základě „Usnesení předsednictva vlády ČSSR ze 4. ledna 1990 č. 3“ a dohody mezi FMV a FMNO byla dnem 31. května 1990 Vojenská kontrarozvědka a jí podřízené útvary zrušeny. Dne 1. června 1990 bylo z FMV převedeno do FMNO celkem 1060 tabulkových míst (bez příslušníků pohraniční stráže a občanských zaměstnanců).¹⁰

Vojenská kontrarozvědka přestala fakticky existovat k 30. červnu 1990 a podle usnesení 1. schůze Rady obrany státu z 22. května 1990 byla nahrazena Vojenským obranným zpravodajstvím (VOZ). Nutno ovšem podotknout, že alespoň v počátečním období byla činnost VOZ z hlediska personálního i administrativního výrazně poznamenána stínem minulosti zaniklé VKR.

10 Cit. dle <http://www.vzcr.cz/Kapitolavkr/126.aspx>. Srv. POVOLNÝ, Daniel: *Organizační vývoj Vojenské kontrarozvědky*, s. 85. Autor zde uvádí, že z FMV bylo do FMNO převedeno celkem 1056 tabulkových míst (895 míst pro vojáky z povolání, 154 míst pro vojáky základní služby, 6 míst pro občanské pracovníky a 1 místo pro absolventa katedry Vojenské vysoké školy).